

וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש – אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו. ועל אלו נאמר זבחייהם כלהם אונים להם כל אכליו יטמאו כי לחמם לנפשם. ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם' (לשון הרמב"ם הל' יום טוב ו, יח). וכן נפסק בשלחן ערוך תקסט).

ר. א. רביעית של תורה – כיצד היא משתערת?

ב. האם ארבע כוסות מצוה אחת הן או כל אחת מצוה בפני עצמה היא?

א. רביעית הלוג של תורה, אמר רב חסדא: אצבעים (= רוחב שני אגודלים. 5 – 4 ס"מ) על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע.

יש משערים רביעית ב-86 סמ"ק (כן האריך בספר שיעורי תורה להגרא"ח נאה. וכן היה המנהג בירושלם ובספרד ובקהלות רבות). ויש אומרים: כ-150 סמ"ק (עפ"י צל"ח כאן; שו"ת חת"ס קכו; וכן האריך להוכיח בחזון איש ובספר שיעורין של תורה).

יש משערים ביניהם: 136 סמ"ק (הגר"י מרצבך); 123 סמ"ק (הגר"מ פינשטיין). ויש משערים [בדעת הרמב"ם, על פי ממצאים חדשים שנתגלו] שהרביעית היא כ-75 סמ"ק. וכן שב והורה הגר"ע יוסף שליט"א.

וכתב המשנה ברורה (רעא, יג ובבאה"ל) שנכון להחמיר בקידוש של כניסת שבת שעיקרו דאוריתא כפי הדעה המחמירה, אבל בשאר כוסות של ברכה אפשר להקל כמנהג העולם.

ב. רבינא אמר: כל אחת מן הכוסות מצוה בפני עצמה היא [ולכך אין חוששים לשתיית 'זוגות'].

א. נחלקו הראשונים האם מברכים ברכת הגפן על כל כוס וכוס, [כי כל אחת היא מצוה לעצמה וגם מפני שנאסר לשתות בינתים], וכן הוא מנהג האשכנזים, או אין מברכים אלא על הראשונה והשלישית – וכן מנהג הספרדים (ע"ע באריכות מנחת שלמה יח). וכן נחלקו לענין ברכה אחרונה. ולהלכה נקטו הפוסקים לברך רק לאחר הכוס הרביעית (או"ח תעד).

ב. נראה שאם אין לו יין לארבע כוסות, ישתה כמה כוסות שיש לו, שהרי כל כוס מצוה בפני עצמה היא (רש"ש).

דפים קט – קיב

רא. אלו כללים ועקרונות שמענו בסוגיא אודות שמירה ממזיקים ומפגעים רעים?

הזהירו חכמים על אכילת ושתיית זוגות, בדבר שגמרו בידי שמים, להוציא ככרות וקערות וכדומה – משום סכנת שדים וכד'. ואף על פי כן לא נמנעו מלתקן שתיית ארבע כוסות בליל פסח; אם מפני שהוא לילה המשומר ובא מן המזיקים (רב נחמן), או מפני שכוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה. (רבא. וכתבו התוס' שעולא חולק על כלל זה וסובר שמצטרף אף לרעה), או משום שכל כוס וכוס מצוה בפני עצמה היא (רבינא).

[מצינו ששעות זוגיות שעומד בהן מזל מאדים קשות הן, לפי שהזוגות הן רשות לשדים (עפ"י שבת קכט:)]. מדברי בעל הטורים (חיי שרה כד, לג) משמע שגם לענין שאר פגעים והיזקות, כוס של ברכה אינו משפיע לרעה.

במצבים שאדם עלול להיפגע, כגון ששתה זוגות, לא יצא לדרך ולא ישמש מטתו. והשינה – הריהי כיציאה לדרך.

אדם חשוב יש לו לחוש יותר לפגיעת שדים.

מצינו שבמשך הדורות פחת והלך החשש לזוגות; עולא אמר: מעשרה ומעלה אין לחוש משום זוגות, רב חסדא ורבה בר רב הונא התירו משמונה ומעלה, רבה ורב יוסף – משה, אביי ורבה – מארבעה. ועוד אמרו שבארץ ישראל לא הקפידו על כך.

התוס' כתבו שאין נזהרים עתה בזוגות. וכתבו (ביומא עו): שלכך אין העולם נזהרים בדבר, כי אין באלו המלכויות מזיקים. וכן משמע מהשמטת הפוסקים (וכ"כ בערוך השלחן י"ד קטז, יז) שאין מקפידים עתה על זוגות. ואולם היו מהגדולים שחששו לזה. וכן לענין העברה בין שני דקלים – אין לחוש בזמן הזה שאביי גירש המזיקים (עפ"י הגר"ק שליט"א. מובא במוריה טבת תשנ"ט שנה כב). ואולם בשו"ע הגר"ז (שמירת הגוף והנפש ט) הביא דבר זה.

כלל אמרו בדבר: כל המקפיד – מקפידים עמו (השדים), ושאינו מקפיד – אין מקפידים עמו, ואולם לחוש צריך. [לפי לשון אחת בגמרא, מי ששתה ואינו יודע אם הוא עומד בזוגות אם לאו – לא ישתה עוד כדי להינצל מזוגות, כי בכך מראה שהוא מקפיד על זוגות ועלול להפגע יותר].

גם לענין עין הרע וכדומה – יש לחוש אבל אין להקפיד הרבה, כמו שאמרו כאן לענין זוגות. ודבר שהוא כדרך העולם, אין להקפיד עליו משום עין הרע כגון הריון לאשה צעירה. ורק בדבר שלא מצוי לפי דרך העולם שייך לחוש לעין הרע, לא בדברים המצויים (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"ג סוס"י כו).

יש דברים שהזהירו חכמים מלעשותם משום חשש פגיעה, ואם עשאו – יאמר לחש מסוים להגן, כפי שפרטו בגמרא. ויש שלוחש פוסקים מהתורה, ואף על פי שאסור להתרפאות בדברי תורה – להגן מותר. וכן מותר מפני הסכנה (עתוס').

דף קיב

- ר. א. אלו שבעה דברים צוה רבי עקיבא את בנו רבי יהושע?
- ב. אלו חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחאי כשהיה חבוש בבית האסורים?
- ג. אלו ארבעה דברים צוה רבנו הקדוש את בניו?
- ד. אלו שלשה דברים צוה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי?
- ה. אלו שלשה דברים צוה רבי יוסי ברבי יהודה את רבי?
- א. שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו (לדברי רשב"ם, הוא ר"י בן קרחה. והתוס' חולקים): אל תשב בגבהה של עיר ותשנה (שיבטלון ממשנתך); ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים (שטרודים בגירסתם ולא בעסקי הציבור); ואל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חברך;

ואל תמנע מנעלים מרגליך (שגנאי הוא לתלמיד חכם שילך יחף (רשב"ם). ויש צדדו טעמים אחרים, מפני חשש סכנה, משום צניעות, או משום סימן היכר ליהדות).
השכם ואכול – בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה;
ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. [תנא דבי אליהו: אעפ"כ יעשה דבר מועט בתוך ביתו, 'כסא דהרסנא' (רב פפא) – שיש לו להתחזק במצוה יותר מהיכולת שבידו, כמו ששנה יהודה בן תימא: הוי עז כנמר]. ואולם ארבע כוסות מחוייב בהם גם אם יצטרך לשאול על הפתחים, משום פרסום הנס;
והוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו. [והסיקו, דלא כרב פפא, שלא רק עשיית שותפות עמו כדאית, אלא גם קניה ומכירה עמו].

ב. חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוש בבית האסורים:
אם בקשת ליחנק – היתלה באילן גדול – לומר דבר שיהא נשמע לבריות ויקבלו ממך (רש"י ורשב"ם).
והערוך פירש: אם רצית לשאול דין בדבר חמור כדיני נפשות, שאל לחכם גדול ועשה כהוראתו. ו"ג 'הרצה ליתלות...';
וכשאתה מלמד את בנך – למדהו בספר מוגה [שהשיבוש, כיון שנכנס נכנס];
לא תבשל בקדירה שבישל בה חברך – מהו? גרושה בחיי בעלה, דאמר מר גרוש שנשא גרושה ארבע דעות במטה. ואפשר אפילו אלמנה.
מצוה וגוף גדול – אוכל פירות ולא שכר – אם תרצה לעשות מצוה וגם להשתכר בה, הלוא מעות לחברך ואכול ממנו פירות בניכוי החוב).
מצוה וגוף טהור – נושא אשה ולו בנים.

ג. ארבעה דברים צוה רבנו הקדוש את בניו:
אל תדור בשכנציב, משום שליצינים הם וימשכוך בליצינות;
ואל תשב על מטת ארמית. יש מפרשים: שלא תשכב בלא קריאת שמע. ויש אומרים: שלא תשא גיורת.
ויש אומרים: ארמית ממש, וכמעשה דרב פפא שנכרית אחת העלילה עליו שהרג את תינוקה;
ואל תבריה עצמך מן המכס, שמא ימצאוך ויטלו ממך כל אשר לך;
ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו. [אמר רבי שמואל: בשור שחור ובימי ניסן].

ד. שלשה דברים צוה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי:
אל תעש מום בעצמך – כלומר, אל תריב ותדון כנגד שלשה אנשים, שאחד מהם יהא בעל דינך והשנים האחרים יעידו נגדך;
ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים (רשב"ם: מפני שמפסידו למוכר, כי אדם אחר לא יקחנו מאחר וזה מהפך בו);
אשתך טבלה – אל תזקק לה לילה הראשונה. [אמר רב: בנדה דאורייתא, שטובלת ביום שפסק המעין ואינה ממתנת שבעה נקיים – הואיל והחזק מעין פתוח].

ה. שלשה דברים צוה רבי יוסי ברבי יהודה את רבי:
אל תצא יחידי בלילה [דתניא, לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין...].

וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש – אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו. ועל אלו נאמר זבחייהם כלהם אונים להם כל אכליו יטמאו כי לחמם לנפשם. ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם' (לשון הרמב"ם הל' יום טוב ו, יח). וכן נפסק בשלחן ערוך תקסט).

ר. א. רביעית של תורה – כיצד היא משתערת?

ב. האם ארבע כוסות מצוה אחת הן או כל אחת מצוה בפני עצמה היא?

א. רביעית הלוג של תורה, אמר רב חסדא: אצבעים (= רוחב שני אגודלים. 5 – 4 ס"מ) על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע.

יש משערים רביעית ב-86 סמ"ק (כן האריך בספר שיעורי תורה להגרא"ח נאה. וכן היה המנהג בירושלם ובספרד ובקהלות רבות). ויש אומרים: כ-150 סמ"ק (עפ"י צל"ח כאן; שו"ת חת"ס קכו; וכן האריך להוכיח בחזון איש ובספר שיעורין של תורה).

יש משערים ביניהם: 136 סמ"ק (הגר"י מרצבך); 123 סמ"ק (הגר"מ פינשטיין). ויש משערים [בדעת הרמב"ם, על פי ממצאים חדשים שנתגלו] שהרביעית היא כ-75 סמ"ק. וכן שב והורה הגר"ע יוסף שליט"א.

וכתב המשנה ברורה (רעא, יג ובבאה"ל) שנכון להחמיר בקידוש של כניסת שבת שעיקרו דאוריתא כפי הדעה המחמירה, אבל בשאר כוסות של ברכה אפשר להקל כמנהג העולם.

ב. רבינא אמר: כל אחת מן הכוסות מצוה בפני עצמה היא [ולכך אין חוששים לשתיית 'זוגות'].

א. נחלקו הראשונים האם מברכים ברכת הגפן על כל כוס וכוס, [כי כל אחת היא מצוה לעצמה וגם מפני שנאסר לשתות בינתים], וכן הוא מנהג האשכנזים, או אין מברכים אלא על הראשונה והשלישית – וכן מנהג הספרדים (ע"ע באריכות מנחת שלמה יח). וכן נחלקו לענין ברכה אחרונה. ולהלכה נקטו הפוסקים לברך רק לאחר הכוס הרביעית (או"ח תעד).

ב. נראה שאם אין לו יין לארבע כוסות, ישתה כמה כוסות שיש לו, שהרי כל כוס מצוה בפני עצמה היא (רש"ש).

דפים קט – קיב

רא. אלו כללים ועקרונות שמענו בסוגיא אודות שמירה ממזיקים ומפגעים רעים?

הזהירו חכמים על אכילת ושתיית זוגות, בדבר שגמרו בידי שמים, להוציא ככרות וקערות וכדומה – משום סכנת שדים וכד'. ואף על פי כן לא נמנעו מלתקן שתיית ארבע כוסות בליל פסח; אם מפני שהוא לילה המשומר ובא מן המזיקים (רב נחמן), או מפני שכוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה. (רבא. וכתבו התוס' שעולא חולק על כלל זה וסובר שמצטרף אף לרעה), או משום שכל כוס וכוס מצוה בפני עצמה היא (רבינא).

[מצינו ששעות זוגיות שעומד בהן מזל מאדים קשות הן, לפי שהזוגות הן רשות לשדים (עפ"י שבת קכט:)]. מדברי בעל הטורים (חיי שרה כד, לג) משמע שגם לענין שאר פגעים והיזקות, כוס של ברכה אינו משפיע לרעה.

במצבים שאדם עלול להיפגע, כגון ששתה זוגות, לא יצא לדרך ולא ישמש מטתו. והשינה – הריהי כיציאה לדרך.

אדם חשוב יש לו לחוש יותר לפגיעת שדים.

מצינו שבמשך הדורות פחת והלך החשש לזוגות; עולא אמר: מעשרה ומעלה אין לחוש משום זוגות, רב חסדא ורבה בר רב הונא התירו משמונה ומעלה, רבה ורב יוסף – משה, אביי ורבה – מארבעה. ועוד אמרו שבארץ ישראל לא הקפידו על כך.

התוס' כתבו שאין נזהרים עתה בזוגות. וכתבו (ביומא עו): שלכך אין העולם נזהרים בדבר, כי אין באלו המלכויות מזיקים. וכן משמע מהשמטת הפוסקים (וכ"כ בערוך השלחן י"ד קטז, יז) שאין מקפידים עתה על זוגות. ואולם היו מהגדולים שחששו לזה. וכן לענין העברה בין שני דקלים – אין לחוש בזמן הזה שאביי גירש המזיקים (עפ"י הגר"ק שליט"א. מובא במוריה טבת תשנ"ט שנה כב). ואולם בשו"ע הגר"ז (שמירת הגוף והנפש ט) הביא דבר זה.

כלל אמרו בדבר: כל המקפיד – מקפידים עמו (השדים), ושאינו מקפיד – אין מקפידים עמו, ואולם לחוש צריך. [לפי לשון אחת בגמרא, מי ששתה ואינו יודע אם הוא עומד בזוגות אם לאו – לא ישתה עוד כדי להינצל מזוגות, כי בכך מראה שהוא מקפיד על זוגות ועלול להפגע יותר].

גם לענין עין הרע וכדומה – יש לחוש אבל אין להקפיד הרבה, כמו שאמרו כאן לענין זוגות. ודבר שהוא כדרך העולם, אין להקפיד עליו משום עין הרע כגון הריון לאשה צעירה. ורק בדבר שלא מצוי לפי דרך העולם שייך לחוש לעין הרע, לא בדברים המצויים (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"ג סוס"י כו).

יש דברים שהזהירו חכמים מלעשותם משום חשש פגיעה, ואם עשאו – יאמר לחש מסוים להגן, כפי שפרטו בגמרא. ויש שלוחש פוסקים מהתורה, ואף על פי שאסור להתרפאות בדברי תורה – להגן מותר. וכן מותר מפני הסכנה (עתוס').

דף קיב

- ר. א. אלו שבעה דברים צוה רבי עקיבא את בנו רבי יהושע?
- ב. אלו חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחאי כשהיה חבוש בבית האסורים?
- ג. אלו ארבעה דברים צוה רבנו הקדוש את בניו?
- ד. אלו שלשה דברים צוה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי?
- ה. אלו שלשה דברים צוה רבי יוסי ברבי יהודה את רבי?
- א. שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו (לדברי רשב"ם, הוא ר"י בן קרחה. והתוס' חולקים): אל תשב בגבהה של עיר ותשנה (שיבטלון ממשנתך); ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים (שטרודים בגירסתם ולא בעסקי הציבור); ואל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חברך;

ואל תמנע מנעלים מרגליך (שגנאי הוא לתלמיד חכם שילך יחף (רשב"ם). ויש צדדו טעמים אחרים, מפני חשש סכנה, משום צניעות, או משום סימן היכר ליהדות).
השכם ואכול – בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה;
ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. [תנא דבי אליהו: אעפ"כ יעשה דבר מועט בתוך ביתו, 'כסא דהרסנא' (רב פפא) – שיש לו להתחזק במצוה יותר מהיכולת שבידו, כמו ששנה יהודה בן תימא: הוי עז כנמר]. ואולם ארבע כוסות מחוייב בהם גם אם יצטרך לשאול על הפתחים, משום פרסום הנס;
והוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו. [והסיקו, דלא כרב פפא, שלא רק עשיית שותפות עמו כדאית, אלא גם קניה ומכירה עמו].

ב. חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוש בבית האסורים:
אם בקשת ליחנק – היתלה באילן גדול – לומר דבר שיהא נשמע לבריות ויקבלו ממך (רש"י ורשב"ם).
והערוך פירש: אם רצית לשאול דין בדבר חמור כדיני נפשות, שאל לחכם גדול ועשה כהוראתו. ו"ג 'הרצה ליתלות...';
וכשאתה מלמד את בנך – למדהו בספר מוגה [שהשיבוש, כיון שנכנס נכנס];
לא תבשל בקדירה שבישל בה חברך – מהו? גרושה בחיי בעלה, דאמר מר גרוש שנשא גרושה ארבע דעות במטה. ואפשר אפילו אלמנה.
מצוה וגוף גדול – אוכל פירות ולא שכר – אם תרצה לעשות מצוה וגם להשתכר בה, הלוא מעות לחברך ואכול ממנו פירות בניכוי החוב).
מצוה וגוף טהור – נושא אשה ולו בנים.

ג. ארבעה דברים צוה רבנו הקדוש את בניו:
אל תדור בשכנציב, משום שליצינים הם וימשכוך בליצינות;
ואל תשב על מטת ארמית. יש מפרשים: שלא תשכב בלא קריאת שמע. ויש אומרים: שלא תשא גיורת.
ויש אומרים: ארמית ממש, וכמעשה דרב פפא שנכרית אחת העלילה עליו שהרג את תינוקה;
ואל תבריא עצמך מן המכס, שמא ימצאוך ויטלו ממך כל אשר לך;
ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו. [אמר רבי שמואל: בשור שחור ובימי ניסן].

ד. שלשה דברים צוה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי:
אל תעש מום בעצמך – כלומר, אל תריב ותדון כנגד שלשה אנשים, שאחד מהם יהא בעל דינך והשנים האחרים יעידו נגדך;
ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים (רשב"ם: מפני שמפסידו למוכר, כי אדם אחר לא יקחנו מאחר וזה מהפך בו);
אשתך טבלה – אל תזקק לה לילה הראשונה. [אמר רב: בנדה דאורייתא, שטובלת ביום שפסק המעין ואינה ממתנת שבעה נקיים – הואיל והחזק מעין פתוח].

ה. שלשה דברים צוה רבי יוסי ברבי יהודה את רבי:
אל תצא יחידי בלילה [דתניא, לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין...].